

2010

**Дейността на Архитектурно-етнографски комплекс „Етър“
като добра практика за въздействие на културата
върху развитието на местната общност**

по проект „Културата има значение“ на Сдружение „Фабриката“
с финансовата подкрепа на НФК

февруари-юни 2010

1

Съдържание

<u>Уводни думи.....</u>	<u>2</u>
<u>Първа част. Кратък преглед и библиография.....</u>	<u>3</u>
<u>Втора част. Анкети и проучвания. Обобщение.....</u>	<u>12</u>
<u>Трета част. Дейността на Етъра – проблеми и предизвикателства. Примерни стъпки към изграждане и управление на обект с културно-историческа стойност.....</u>	<u>15</u>
<u>Заключение.....</u>	<u>24</u>
<u>Приложение.....</u>	<u>27</u>

Уводни думи

Идеята за настоящия анализ се корени в потребността да бъде очертано влиянието на съхранени културни форми, съществуващи културни институции или по-общо казано – на местния културен ресурс върху цялостното социално и икономическо развитие на даден регион. Тази потребност става все по-осезаема с развитието на процеса на търсене на специфичния облик на България като страна-членка на Европейския съюз със самобитна и стародавна културна идентичност. Актуалните приоритети – за развитие на туризма като национална индустрия, за създаване и утвърждаване на система от национални и регионални символи (*брандинг*) за представяне на страната, дори за реформи в образованието с цел то да стане по-гъвкаво и приложимо към съвременните условия на живот, налагат все по-задълбоченото вглеждане в културното наследство и в начините, по които разполагаме с него. Негативните ефекти от световната икономическа и финансова криза се усещат особено силно във всички сектори, които разчитат на държавна подкрепа, а по правило културата и образованието са винаги сред тях.

На фона на тези предпоставки, без да се смята за изчерпателно тяхното изброяване, анализът на една добра практика в областта на културата си поставя следните основни **цели**:

- Да бъде описано съвременното състояние на разглеждания обект като резултат от неговото историческо развитие
- Да бъде интерпретирана неговата стойност в регионален и национален аспект
- Да бъде проучено отношението на основните участници в създаването, поддържането и потребяването на продукта на този обект
- Да бъдат очертани трудностите и предизвикателствата в дейността и функционирането на обекта, както и тенденциите за развитие
- Да бъде очертана ролята на местната власт и културна общественост в дейността и функционирането на обекта
- Да бъдат абстрахирани същностни характеристики, проблеми, подходи и пр., които могат да послужат за мултиплициране на добрата практика или на части от нея в други региони на страната.

Силно развитата регионална специфика в България (в природо-географско и традиционно-културно отношение) не позволява достигането на пълни обобщения без пространствено и задълбочено проучване, което да отчита правдоподобно съхранените характеристики. По тази причина настоящият анализ се фокусира и се

отнася до един конкретен пример – **Архитектурно-етнографския комплекс „Етър“**, избран поради своята уникалност на регионална културна институция с национално значение. Именно това съчетание е една от причините дейността на АЕК „Етър“ да се окачествява като добра практика, а оттук и анализът ѝ дава възможност за по-голяма степен на извеждане на същностни (и съществени за нашите условия) характеристики, проблеми, подходи.

Предварителната подготовка по извършване на анализа сведе избора на прилаганите инструменти до следните основни **методи**:

1. обследване на конкретен пример (*case study*)
2. десктоп анализ
3. обективно информиране
4. анализ на слабите и силните страни.

Тази съвкупност от методи е обусловена на първо място от стремежа в анализа да бъдат включени възможно най-голям брой гледни точки на участници в дейността на АЕК „Етър“ (както на нейните създатели и извършители и ангажирани в процесите на взимане на решение, така и на нейните потребители). Предвид на дългогодишната история на тази институция се налага и ползването на широка основа на множество специализирани публикации, които осветляват важни аспекти от дейността ѝ.

Анализът съдържа три части. Първата представя кратък исторически преглед – от създаването на АЕК „Етър“ до наши дни, за да бъдат проследени основните етапи на развитие на идеята за първия етнографски музей на открито в България. Втората част помества материал, събран чрез изработените анкети, интервюта, въпросници сред посетители на Комплекса, местни културни дейци, туроператори и др. Третата част от една страна разглежда дейността на Етъра като добра практика и свързаните с това проблеми и предизвикателства. От друга страна обхваща резултатите от анализа с оглед на неговото възможно приложение при мултиплицирането на елементи от тази добра практика и посочва основните стъпки за изграждане, функциониране и мениджмънт на подобни културни институции в България.

Първа част. Кратък преглед и библиография

Краткият исторически преглед на развитието на АЕК „Етър“ от зараждането на идеята до наши дни се налага като част от настоящия анализ поради няколко важни причини:

- ✓ *Етъра е единственият за България етнографски музей на открито*

- ✓ *Етѐра съчетава местна и национална културно-историческа значимост и високо международно признание*
- ✓ *Необходимост от очертаване на главните проблеми и предизвикателства в дейността на Етѐра, с оглед на пренасянето на добри практики при управлението на обекти с културно-историческа стойност*

Историческият преглед е направен въз основа на съществуващата документална база и публикации от различни автори в последните десетилетия.

Документите

Решението за създаване на „специален парк-музей“, наречен по-късно Етнографски парк-музей (ЕПМ) „Етѐр“ се приема на 27.06.1961 г. на съвместно заседание на бюрата на Окрѐжния и Градския комитет на БКП и Изпълкомите при Окрѐжен и Градски народен съвет - Габрово.

На 03.08.1967 г. със Заповед №1760 на Министерството на горите и горската промишленост ЕПМ „Етѐр“ е обявен за Народен етнографски парк.

На 24.12.1971 г. Архитектурно-етнографски комплекс „Етѐр“ е обявен за паметник на културата, категория национален (Дѐржавен вестник, бр.101).

С акта на община Габрово от 25.11.2005 г. АЕК „Етѐр“ е обявен за публична общинска собственост.

АЕК „Етѐр“ е специализиран етнографски музей на открито¹. По административен статут е общински. Музеят е юридическо лице, второстепенен разпоредител на общинския бюджет, на собствена стопанска сметка.

АЕК „Етѐр“ се ръководи, съгласно Правилника за устройството и дейността на музея:

1. Методически – от Министерство на културата, Асоциация на европейските музеите под открито небе (АЕОМ)
2. Научно-изследователски – от Етнографският институт с музей при БАН
3. Административно-организационно – от Кмета на Община Габрово

Музеят

¹ През 1983 г. по време на Генералната асамблея на Международния съвет на музеите (ИКОМ) в Лондон са приети „Основни положения за устройството и работата на музеите на открито (МО)“. Дава се по-прецизно определение за музеите на открито (МО). Те са „сбирки – научно планирани и научно ръководени или подлежащи на научно наблюдение, отразяващи цялостно поселищни, строителни, жилищни и стопански форми под открито небе в обявена за музейна територия местност“.

Архитектурно-етнографски комплекс „Етъра“ – единственият **музей под открито небе** в България, е открит на 7 септември 1964 г. Музеят съхранява и представя архитектурното богатство, стопанското многообразие, бита и всички аспекти на културата на Средния Балкан от времето на Българското Възраждане – края на XVIII и XIX в. Стопанският подем по българските земи през посочения период за Габрово и Габровско се измерва с развитието на 26 занаята, стабилни еснафски организации, изграждане на силно търговско съсловие. Високото качество на изработените местни занаятчийски изделия, ги прави търсени не само на вътрешния пазар, но и вън от пределите на Османската империя. Действащите музеи на открито в Европа са предимно етнографски, като показват главно традиционни форми на селската култура. Рядко има музеи като Етъра, които представят градски форми на народната култура. Музеят се определя като един от най-забележителните примери за представяне на занаятчийската култура в доиндустриалния период сред европейските музеи на открито (Rentzhog, St. 2007:205).

Съгласно методологията на музеите на открито в Етъра се съчетават **исторически утвърдилите се три принципа** за експониране на музейни обекти:

- **in situ** – представяне на архитектурните образци на мястото, където са създадени
- **пренасяне** в музейна среда на оригинални архитектурни паметници
- изграждане чрез **реконструкция** на паметници, които по една или друга причина не могат да бъдат пренесени.

Характерна **особеност** на Музея, е че работи целогодишно. В зависимост от годишния период на територията на Етъра действат от 18 до 22 занаятчийски работилници и водни механизми. Именно това е отличаващото от повечето музеи на открито, които поради ред причини прилагат повече сезонното оживяване или демонстриране на определени технологични моменти.

В Етъра, на площ от 25 дка, са обособени следните **сектори**:

1. **Народни технически съоръжения на вода**, разположени по десния бряг на р. Сивек. Това е единствената в България сбирка на народни технически паметници, задвижвани с водна сила и със своите 10 обекта тя представлява най-атрактивната музейна колекция в Етъра. Чрез нея се представят всички видове съоръжения, характерни за Средния Балкан (Станчева, А. 1996: 67-74). Важно е да се подчертае, че разположението на водните съоръжения е обусловено от съществуващата от 70-те година на XIX в. оригинална вадична система и заварените на терен воденица-*караджейка*, *тепавица* и *валевица* (края на XVIII - средата на XIX в.). Оформена на две нива

водата отвежда водата до две групи съоръжения. На първо ниво, освен заварените на терена, са пренесени следните обекти: механично точило (за точене на ножарските изделия) и струг за *гаванки* и *танури*. За групирането на второ ниво са експонирани следните обекти: гайтанджийска одая; воденица-*долапкиня*, струг за бъклицы, *стужня* (дъскорезница) и втора валявица. Обектите са представени с възможности за цялостно показване на двигателни, работни, предавателни механизми и технологични моменти от работата им. Те функционират не само за демонстрация, а и за производство на гайтан (вълнен шнур, сплетен от 8, 10 или 12 нишки) и дървостругарски изделия и за извършването на услуги – пране, валяне, мелене и др.

2. **Ансамбъл "Занаятчийска чаршия"** – представя главната градска улица от XVIII-XIX в. Включва реконструкции на съществували в Габрово и околностите му най-добри архитектурни образци от времето на Възраждането. На горните етажи на къщите са показани жилищни интериори, домашно тъкачество, иконописно ателие, билкопродавница и възрожденско кафене. На долните етажи са експонирани основната част от действащите занаятчийските работилници. *Сарашка* – за изработване на амуниции за впрегатни животни; *мутафчийска* – за изделия от козина; *шекерджийска* – за изработване на захарни изделия; *кожухарска*; *бакърджийска*; *хлопкарска*; *куюмджийска* – за изделия от сребро; *дърворезбарска*; *грънчарска*; *колари-железарска*; работилница за народни музикални инструменти и фурна. Извън чаршията е разположена една от първите пренесени работилници в музея – *ножарската*.

3. **Сгради с обществено значение** – Кръстникколчов хан, в който са разположени администрацията на музея, фондохранилище и изложбена зала; действаща църква „Свето Богоявление“ с училище, механа, часовникова кула, мостове, каменни чешми и др.

Експозиционната дейност

За да бъдат музеите посещавани, тяхната дейност трябва да бъде в унисон със съответните позитивни обществени нагласи към културата, историята и националното културно-историческо наследство. Работата с музейната публика изисква обновяване и оживяване на музейните експозиции. МО разполагат с ограничени възможности за актуализиране на своите постоянни експозиции. Затова акцентът пада върху оживяване на експозицията чрез възстановки на традиционни битови дейности, чрез организиране на временни изложби от фонда и Етъра или чрез гостуващи изложби на музеи от страната и чужбина. Етъра провежда последователна и целенасочена политика на активна размяна на гостуващи изложби с музеи от цялата страна, някои от

които уникални и специализирани, например: Музеят на солта, Музеят на риболова и лодкостроенето, Музеят на медицината и др. Междувременно ежегодно АЕК „Етър“ поддържа свой постоянен репертоар от пътуващи изложби². Те са една от добрите PR кампании на музея. Не са прецеденти и размяната на изложби с европейски музеи под открито небе.

А. Постоянни експозиции в АЕК „Етър“

- ✓ Кабинет на Л. Донков – Бакърджийска къща, II етаж
- ✓ „Градски бит от края на XIX-нач. на XX в.“ – Сакова къща, II етаж
- ✓ „Църква „Свето Богоявление“ с училище“
- ✓ „Носии“ – Грънчарска къща, II етаж
- ✓ Вътрешен интериор на занаятчийски жилища: горните етажи на къщите от с. Гачевци, с. Тумбалово, Табашка къща и вътрешната *одая* на къщата от с. Нова махала
- ✓ Статични работилници: *табахана* и *шарланджийска*.

Б. Временни експозиции и изложби

- ✓ селскостопански оръдия на труда – под навеса до Часовниковата кула
- ✓ традиционни транспортни средства – пак там.

В Занаятчийската чаршия са оформени две малки зали за временни изложби или експозиции. Най-голямата тежест за богатата изложбена дейност се пада на Изложбената зала, разположена в приземния етаж на Кръстникколчовия хан – администрацията на музея.

Научноизследователската дейност

Теренен обхват за проучвателската и изследователска дейност на АЕК „Етър“ е регионът на Централна Стара планина и прилежащите равнинни земи от Северна България. Територия, обитавана от *балканджиите* – една от седемте етнографски групи на България.

Най-точно и последователно осъществяване на своята главна роля музеите на открито (МО) постигат чрез научноизследователска и експозиционна работа. Необходима е научнообоснована концепция за разположението на архитектурните паметници, а след това синхронизиране на интериора с екстериора – естествена среда и автентична вътрешна уредба – постоянните експозиции. За да се постигне всичко

² За справка – културният календар е поместен на уебстраницата на Етъра.

това са необходими задълбочени изследвания в областта на стопанската и културна история, етнографията и фолклора.

Научноизследователската дейност на музейните специалисти е насочена към проучването на материалната и духовна култура на балканджиите – традиционно земеделие, животновъдство, поминъчни форми, народни занаяти, вярвания и т.н. Резултатът от проучванията се реализира в научните публикации, в експозиционната и изложбена дейност, във възстановките на традиционни празници и обреди, в демонстрациите на традиционни битови дейности в музея и т.н.

През годините АЕК „Етър“ се утвърждава като научноизследователски център за проучване на традиционната култура на цялото балканджийско население. Организирант се научни конференции с участието на етнографи, фолклористи, археолози, историци, краеведи и др. Благодарение на Международния панаир на народните занаяти проучванията се насочват към изследване на занаятчийската култура в миналото, както и на съвременното състояние на народните занаяти. Немалко изследвания са посветени на практическия опит в оживяването на музейната експозиция, работата с деца, музейния маркетинг и т.н.

Първото издание, подготвено от музейните специалисти излиза от печат през 1989 г. Това е том I на специализирания етнографски сборник „Етър“. Той съдържа 9 научни статии и студии разглеждащи традиционното земеделие, животновъдството, поминъчните форми, народните занаяти, медицина и мироглед. АЕК „Етър“ е един от първите музеи със самостоятелни научни поредици, които са се утвърдили през годините:

- „Народна култура на балканджиите“ – 8. издание
- „Народни занаяти – минало, настояще, бъдеще“ – 5. издание (под печат)
- „Храната – сакралната и профанната“ (нова поредица) – 1. издание
- „Еротичното в историята“ (нова поредица) – 1. издание
- Етнологички изследвания – 4 издания
- Други издания: 40 години Етъра, Календарни обичаи на балканджиите – А. Гоев – авторска публикация, Лазар Донков – Кратки бележки по създаването на Етнографски парк-музей „Етъра“; Музеят – традиция и съвременност и т.н.

Тези научни издания са продукт на провежданите през годините международни и национални научни конференции:

- „Народна култура на балканджиите“ – първоначално годишна, тази конференция вече се организира на всеки 2 години (2010 г. – 13. конференция)
- „Храната - сакралната и профанната“, 2010 г. (2. конференция)
- „Еротичното в историята“ – 2008, 2009 г.

- Международни конференции и кръгли маси посветени на проблемите на музеите на открито и музеологията
- Международна научна конференция „Народните занаяти – минало, настояще и бъдеще“ – 2010 г. (6. конференция)

Благодарение на своята активна научно-изследователска дейност и поради запазенят статут на уникален за страната музей, Етъра се превръща в основен за България методически център с най-пълна и подробна библиография за музеите на открито (МО) в Европа.

Фондовата дейност

Съхраняването, опазването на движимите паметници на културата (ДПК) в АЕК „Етъра“ е приоритет на отдел „Фондове“, включващ един специалист. Длъжностната му характеристика е разработена на базата на типовите характеристики, утвърдени от Министерство на културата. В Музея със заповед на директора е създадена експертно-оценителна комисия. Към 2008 г. в АЕК „Етъра“ има обособени четири основни фонда: „Занаяти“, „Бит“, „Селско стопанство“ и „Духовна култура“. Във фонда се съхраняват над 35 000 фондови единици.

Стопанската дейност

Както и във всички музеи на открито (МО), стопанската дейност в Етъра е създадена като икономически ресурс за издръжка и финансиране на музейната дейност без да е приоритетна. Както казва съзателят на Етъра Лазар Донков: „Когато става дума за стопанска дейност, тя в никакъв случай не може да се приеме като цел, тя идва като последица от това, че музеят е действащ... получените доходи способстват за изграждането на една много по-здрава материална база, отколкото при другите музеи“ (Донков, Л. 2004:16). Стопанската дейност в музея включва: предлагане на хотелска услуга³, продажба на сувенири и рекламни материали, отдаване под наем на заведения за хранене и занаятчийски работилници, извършване на музейни услуги и т.н.

Важно е да се отбележи, че с нарочна заповед на кмета на Община Габрово №326/22.02.2006 предоставя на АЕК „Етъра“ гр. Габрово – юридическо лице на

³ Хотел „Странноприемница“ е открит през 1981 г., към днешна дата е с категория „две звезди“ и разполага с 77 легла. Всички стаи имат самостоятелни санитарни помещения, бани с душ или вана, телевизор със сателитни програми, телефон. Съвсем скоро ще се предлага и безплатен интернет във фойето на хотела. Възможности за провеждане на конференции и семинари. Хотелският комплекс разполага с дневен бар. През 2006 и 2007 г. е извършено цялостно реновиране на хотелските стаи, парната инсталация, телефонна централа, ВИК и ел. инсталации и т.н.

общинска бюджетна издръжка, за безвъзмездно управление недвижимия имот (територията на Комплекса) – публична общинска собственост, за срок от 4 години. След изтичане на този срок правото за безвъзмездно управление се подновява.

Етъра днес

АЕК „Етъра“ днес е съвременен европейски музей, място с емблематично значение за съхраняване на местната и националната идентичност, средище на задълбочена научно-изследователска дейност, равностоеен партньор на европейските и световни музеи, авторитетен участник на национално и международно ниво при правната защита на културното наследство и музеите, атрактивно място за провеждане на културни и образователни дейности и професионални срещи, център на националния и международен туризъм, част от националното и международно информационното пространство, музей с принос за икономическия и социален разцвет на града, желано място за отмора и вдъхновение.

Персоналът на АЕК „Етъра“ наброява 59 щатни служители, структурирани в десет отдела.

БИБЛИОГРАФИЯ

- Алексиева, С.** Човекът, който създава „Етъра“. Книга за Лазар Донков. София, 1994
- Бинева, Р.** Музеите на открито и съхраняването на традиционните занаятчийски умения. 2009 (под печат)
- Бинева, Р.** Програма за развитието и дейността на АЕК „Етъра“ за период от 3 години. Габрово, 2008
- Бинева, Р.** Музеен маркетинг – пожелание или реалност. В: Музеологията в България днес. Хасково, 164-170, 2007
- Борисова, С.** Музеите и маркетингът. Семиотичен подход. Кн. 3. МК. София, 2008
- Донков, Л.** Кратки бележки по създаването на Етнографски парк-музей „Етъра“, II издание. В: Етъра 40 години, Фабер, Габрово, 3-35, 2004
- Колева, П.** Архитектурно-етнографски музей „Етъра“ на 40 години. В: Музеят – традиция и съвременност, Фабер, Габрово, 119-129, 2004
- Лилова, Ив.** Временните изложби в Етъра – начин на социална комуникация. В: Музеят – традиция и съвременност, Фабер, Габрово, 264-268, 2004
- Недков, С.** Музеи на открито. София, 2000

Станчев, Ст. П. Колева. Съхраняване на народните занаяти и оживяване на музейната експозиция в АЕК „Етър“ В: Народните занаяти. Минало, настояще и бъдеще, Фабер, Габрово, т.1, с.28-32, 2006

Станчева, А. Експониране на техническите паметници в музеите на открито и Етъра. В: Етнографски сборник „Етър“, II, Габрово, 58-77, 1996

Янева, Ст. Културно наследство и туризъм. За конструирането на етнографските комплекси.

40 години Етъра – вестник, юбилейно издание, Бет принт, Габрово, IX, 2004

Музеите – моментна снимка, представително изследване проведено по поръчка на Националния център за музеи, галерии и изобразителни изкуства от Агенция "Факт Маркетинг" като част от проекта "Повишаване на обществената информираност за културно-историческото наследство на България", изпълняван от Центъра за развитие на медиите, София. Публикувано във в. „Култура“, бр. 35, 14.10.2005 г. (http://www.kultura.bg/media/my_html/2385/muzei.htm)

Bineva, R. Ethnographic open-air museum and Problems of Enlivening of the Museum Exposition. Working session of the Association of European Open air museums, Croatia, 2002, 87-91

Rentzhog, St. Open Air Museums. The history and future of a visionary idea, Sweden, 2007

Основни нормативни актове

Закон за закрила и развитие на културата – ДВ, бр. 50 от 1999 г.

Закон за паметниците на културата и музеите – ДВ, бр. 28 от 1969 г., посл. изм. бр. 153 от 1998 г.

Правилник за устройството и задачите на Националния институт за паметниците на културата – ДВ, бр. 28 от 2000 г.

Наредба № 1 за информационния регистър на културните организации – ДВ, бр. 97 от 2000 г.

Наредба № 5 за обявяване на недвижимите паметници на културата – ДВ, бр.60 от 1998 г., изм. бр. 20 от 2001 г.

Закон за туризма – ДВ, бр. 56 от 2002 г., изм. бр. 119 и 120 от 2002 г.

Наредба за лицензиране на туроператорската и туристическата агентска дейност – ДВ, бр. 93 от 2002 г., изм. бр. 56 от 2003 г.

Наредба за категоризиране на туристическите обекти – ДВ, бр. 95 от 2002 г., изм. бр. 58 от 2003 г.

Закон за данък върху добавената стойност – Обн. ДВ. бр.63 от 2006 г., изм. ДВ. бр. 86 от 2006 г., изм. ДВ. бр. 105 от 2006 г., изм. ДВ. бр.108 от 2006 г., изм. ДВ. бр. 37 от 2007 г., изм. ДВ. бр. 41 от 2007 г., изм. ДВ. бр. 52 от 2007 г., изм. ДВ. бр. 59 от 2007 г., изм. ДВ. бр. 108 от 2007 г., изм. ДВ. бр. 113 от 2007 г., изм. ДВ. бр. 106 от 2008 г., изм. ДВ. бр. 12 от 2009 г., изм. ДВ. бр. 23 от 2009 г., изм. ДВ. бр. 74 от 2009 г., изм. ДВ. бр. 95 2009 г.

Втора част. Анкети и проучвания. Обобщение

В настоящата част се прави обобщение на отговорите на анкетите, използвани за целите на проучването в рамките на проекта. Те са насочени към различни публики именно с идеята да бъдат събран колкото е възможно по-широк спектър гледни точки. Поради ограниченият времеви отрязък на проекта обобщението на резултатите няма представителен характер, а по-скоро търси важни отправни точки за последващия анализ. Част от анкетите ще продължат да бъдат използвани и след приключването на проекта, което на свой ред дава възможност за по-нататъшно задълбочено наблюдение върху резултатите, както и за надграждане на анализа.

При изготвянето на анкетите по проекта е използван диференциран подход⁴, в зависимост от целевата група – специалисти в областта на културното наследство (учители, историци, читалищни дейци и пр.), майстори-занаятчии, посетители на АЕК „Етър“, работещи в Комплекса. Получените резултати нямат представителен характер, по-скоро са използвани като индикатор за основните тенденции и нагласи, свързани с темите на проучването. Ето защо тук няма да стигаме до категорични изводи, а ще се опитаем да очертаем тези тенденции въз основа на събрания материал.

22 са респондентите в категорията „специалисти“, като 19 от тях са посещавали Етъра повече от 5 пъти. Тук прави впечатление (без да изненадва) преобладаващата прецизност при дефинирането на характера на Етъра като музей на открито и архитектурно-етнографски комплекс. Тази група лесно и отново почти единодушно разпознава основните функции на Комплекса – да показва старите занаяти (16 отговора⁵), възрожденската архитектура (12), българската народна култура (15). Еднозначни са и отговорите относно характера на Етъра като музей с национално (22) и не толкова регионално (1) и местно значение (1). Специалистите се обединяват около необходимостта от повече интерактивни занимания (16), оживяване на Комплекса (6) и

⁴ Трите варианта на анкета вж. в Приложение.

⁵ Важно е да се отбележи, че на всеки въпрос има възможност за отбелязване на повече от един отговор, от което повечето респонденти се възползват.

препоръчват активности за скъсяване на дистанцията с посетителя и повече учебни практики.

Тези изразени позиции сами по себе си са индикатор за познаване на съвременните тенденции в развитието не само на музеите на открито, но музеологията като цяло. С това очакванията на „специализираната“ публика (или хората с професионално отношение към културно-историческото наследство) изпреварват развитието на повечето музеи в страната, в т.ч. и Етъра. Повечето от анкетираните (18) смятат, че стопанската и музейната дейност в Етъра са добре балансирани. Едва според трима от отговорилите преобладаваща е стопанската дейност, а според един – музейната. 11 от респондентите определят Етъра като уникален за България, т.е. че няма друг такъв музей в страната. Същевременно 10 заявяват, че е добре да има и други такива. 4 от отговорите пък посочват, че Етъра не е единствен по рода си.

58 са респондентите в категорията „посетители“. Като причина за посещението си еднакъв брой (24) посочват спонтанно решение и репутацията на Комплекса. Уникалността на Музея впечатлява посетителите на първо място (27), следвана от действащите работилници и водни механизми (24), автентичната атмосфера (22) и не за пренебрегване – природните дадености (18). Тези отговори отново очертават ясно съвпадение между ефекта, който Комплекса възпроизвежда върху своите посетители и основните цели, заложили още при неговото основаване. С оглед на настоящия анализ това показва до каква степен е важно основополагащата идея да почива върху обективна оценка на наличния ресурс, както и да се намери най-подходящата посока за неговото развитие (вж. Трета част). По-голямата част от респондентите се възползват от предоставената възможност да дадат своите препоръки за развитие на Комплекса и на въпроса „Какво още бихте искали да видите“ посочват следните по-интересни предложения:

- По-цялостна информация за занаятите и самата дейност
- Още автентични работилници
- Всички представени обекти да работят
- Нови неща всяка година
- Каменоделска работилница
- Служители с национални носии
- Да няма нехарактерни изделия, внесени отвън
- Повече посетители
- Българска национална кухня

Някои от предложенията се повтарят, но по-важното е, че от тях проличава жив интерес на посетителите към същността на музея на открито, разпознаване и приемане на неговите функции и още нещо – желание те да бъдат разгърнати и развивани. Това

на свой ред говори, че Етъра е изпълнил своя капацитет и има нужда да го разшири. Необходимостта от още дейности (майстори, работилници), нови инициативи, които да подхранват интереса на случайните, но и на редовните посетители е налице. Отново е възможен паралел със съвременните тенденции в развитието на музеите на открито, които непрекъснато трябва да обновяват и променят своите експозиции, за да „засищат глада“ на своите посетители – пътуващи и сравняващи европейци.

Интересен е фактът, че предложенията са за развиване на настоящия облик на Музея, отново в посока на традиционни занаяти, бит, дейности и не предполагат коренна промяна. Това вероятно означава, че Етъра не само изпълнява своята първоначално заложена функция, но и с годините се е утвърдил казано най-общо като място за показване на българска традиционна култура. На въпроса „с кого сте на посещение“ преобладават отговорите „с приятели“ (20), „с семейството“ (18). Едва трима отговарят „с съученици“. Този резултат не е достатъчен за категорични заключения, предвид на сезонния характер на организираните ученически посещения, съобразени с учебната програма. Но той е достатъчен повод да се обърне внимание на промяната в динамиката на тези посещения през последните години. Необходими са допълнителни изследвания на какво се дължи спадналият интерес към музеите като образователни центрове, което не попада в обсега на настоящия анализ.

Изготвената анкета съдържа потенциал за наблюдение на общественото настроение и по теми, които са показателни за мястото и ролята на Етъра като фактор за регионалното развитие в областта на туризма. Това са въпросите за символа на града (на който 34 посочват като отговор Етъра, следван от „котката с отрязана опашка“ – 15, паметника на Рачо Ковача – 8, Априловската гимназия – 5) и другите предпочитани забележителности в региона (Соколски манастир – 32, архитектурно-исторически резерват „Боженци“ – 19 и др.)

12 са респондентите в категорията „майстори-занаятчи“. На въпроса за бъдещето на Комплекса, майсторите са единодушни в надеждите си то да бъде добро (да се запази, обнови, да има повече туристи, да се решат множеството проблеми по настоящем). Тук обаче би трябвало да се конкретизира и разгърне въпросът, ако искаме да проверим какво се крие зад това общо пожелание, има ли реални идеи и представи за посоката към по-добро развитие. Повечето майстори се изказват за запазване на настоящия облик на комплекса, но искат дейността му да се подобри (повече реклама, изяви и действащи обекти). Не проличава желание за драстични промени, което отново е интересно да се проучи допълнително – дали е въпрос на липса на инициативност и нови идеи за развитие от страна майсторите или в комплекса няма условия за това.

Същевременно на въпрос „какво пречи/помага в работата“ постъпват отговори като „бездействието“, „липсата на достатъчно гости, които имат интерес“, „не се

сключват договори за повече туристи”, „няма достатъчно реклама” което на свой ред е показателно за наличието на неусвоен потенциал за демонстрационна и занаятчийска дейност. Интересно е да се отбележи, че в тези отговори може да се прочете косвен упрек по-скоро към ръководството на Етъра, отколкото самокритика на самите майстори.

В отговорите на въпроса „какво помага” се среща „съдействието на уредниците” и „атмосферата”, което е показателно за това, че в Етъра са налице предпоставките за съхраняване и популяризиране на традиционни занаяти. 8 са категоричните отговори, че тук трябва да преобладава традицията. Според двама от респондентите традиция и иновация трябва да се съвместяват, а един е отговорил, че иновацията е необходима за развитието, но липсва в Етъра. За да бъдат анализирани коректно подобни резултати е необходимо допълнително уточняване на понятията „традиция” и „иновация”, но все пак е показателна тенденцията за запазване на статуквото.

Проучването на нагласите на посетителя е инструмент от изключителна важност за всеки един музей⁶. Неговата редовна употреба и задълбоченият анализ на резултатите могат да служат като индикатор за наличието на реални проблеми, за потребността от промени, да указват нови посоки на развитие. Важно е тази безценна обратна връзка не само да се натрупва в база-данни, но и да се използва в ежедневната дейност на музея и в процеса на взимане на решения, засягащи тази дейност.

Трета част. Дейността на Етъра – проблеми и предизвикателства.

Примерни стъпки към изграждане и управление на обект с културно-историческа стойност

Тази част от анализа очертава основните проблеми и предизвикателства в дейността на Етъра, като същевременно обръща внимание на добрите практики. Целта е да се бъдат намерени крайгълните камъни, да бъдат определени и назовани най-важните стъпки при създаването на подобен обект, както и нужните за неговото успешно функциониране. Списъкът не може да бъде изчерпателен, поради безкрайните вариации на конкретните условия; негова основна цел е да постави начало, да служи като надеждна отправна точка, като „набор от

⁶ Това личи и от представителното изследване на Националния център за музеи, галерии и изобразителни изкуства сред директорите на музеи в страна, в което става ясно, че около 80% от директорите смятат за важно да проучват предпочитанията и интересите на посетителите.

инструменти“, които да бъдат полезни заедно или поотделно. Те са обособени условно в три основни комплекса: културно-исторически ресурс, вътрешна организация и външни фактори.

А. Културно-исторически ресурс

Съществена предпоставка за изграждането на обект с културно-историческо значение е наличието на културно-историческо наследство. Тук това понятие се употребява в широки граници, като включва (без да изчерпва всички възможности) наличието заедно или поотделно на характеристики в областта на архитектурата, археологията, етнографията и пр.

В основата на идеята за създаване на АЕК „Етър“ заляга наличието на солиден културно-исторически ресурс – съхранени или възстановени архитектурни паметници в съчетание с възможности (т.е. наличие на знания и умения) за демонстрация на традиционни обичайно-обредни или занаятчийски практики от времето на Възраждането. Като запазването, така и понататъшното развитие на този ресурс (чрез продължаваща десетилетия наред научно-изследователска и музеоложка дейност) постепенно придават локална, национална и международна значимост и неповторимост на обекта; дават основание за специализирането му в музей на открито, което само по себе си допълнително го типологизира.

Като първа стъпка би могла да се посочи **оценката** на наличното културно-историческо наследство в качеството на ресурс за развитие на желаната дейност. Оценката е добре да бъде извършена от специалисти от различни области, за да бъде повишена нейната функционалност – например ако става въпрос за традиционна архитектура, то в екипа участват архитект, историк, етнограф, специалист по интериорен дизайн, оценител на недвижими имоти и пр. за да могат да бъдат взети под внимание всички аспекти на експлоатация на ресурса. Освен това тази оценка трябва да дава ясна представа за състоянието на обекта, което от своя страна предопределя редица следващи действия – консервация, реставрация, адаптация и др.

Втората важна стъпка е **анализът на потенциалния продукт** – услуга и/или стока, от гледна точка на неговите основни характеристики, конкурентноспособност, автентичност, оригиналност и пр.

Услугата, която предоставя Етѐра като свой продукт е в основата на неговата уникалност. Макар и напоследък да зачестиха примерите за подобни услуги в страната (демонстрация и обучение в традиционни занаяти), много малко от тях следват пълната парадигма – съчетание от професионално познаване на традицията и умения в занаята, което в Етѐра се обезпечават от една страна от

взаимодействието между музейните уредници майсторите-занаятчии, а от друга – от активните научно-изследователски форуми, които се провеждат в Музея, от методическото ръководство от страна на МК и АЕОМ.

Стоките, изработвани от майсторите в Етъра, носят белези на традиционна занаятчийска продукция. В годините на съществуването на Комплекса обаче, започва тяхното възпроизводство (имитация) и от други майстори в страната, така че днес предмети „тип Етъра“ могат да се срещнат на много места. Това повдига въпроса за необходимостта от запазена марка, локално и регионално брандиране и въобще цялостното „картографиране“ на туристическите ресурси в страната. Споменаването на този проблем тук е важно с оглед на предварителните стъпки, които биха могли да се предприемат за създаването и утвърждаването като запазена марка на специфични услуги и стоки.

Част от тази стъпка е въз основа на спецификите на наличния ресурс да се определи **характерът** на обекта – етнографски комплекс, архитектурен комплекс, туристически атракцион, място за отдих и рекреация и пр. Трябва да се отчете и желанието на създателя/поръчителя, което може от своя страна да доведе до необходимост от по-нататъшно развитие на ресурса. Какъв да бъде характерът на обекта е избор, предопределящ изцяло пътя на понататъшното му развитие.

Лазар Донков, създателят на Етъра, е съчетал три различни подхода при формирането на етнографския комплекс – показване на място, пренасяне, реконструкция по отношение на архитектурното наследство и експониране и възстановки по отношение на традиционните занаяти.

Интересен пример е опитът за сравнение между два, наричани общо „етнографски комплекса“ – Етъра и Медово (Янева, Ст.). Видима прилика или дълбока същностна разлика? В първия случай (Етъра) етнографското показване върви редом с теоретическа (проучвания, конференции) и практическа (откупки, консервация, реставрация) музейна дейност. Във втория случай (Медово) то явно се изчерпва с функциите на туристическа атракция и анимация. Тази основна разлика на свой ред рефлектира върху начина на управление на двата обекта, нуждите им свързани с кадрова обезпеченост и бюджетиране, цялостната организационната структура. Изборът на характер на обекта трябва да бъде изцяло обвързан и подчинен на наличния културно-исторически ресурс, особено когато ще става въпрос за музей или етнографски комплекс.

Третата стъпка е да се изработи **план** за усвояване (експлоатация) на ресурса. На първо място този план трябва да включва необходимите в конкретния случай мерки по консервация, реставрация, адаптация, допълнителни откупки и пр. След това идва ред

на цялостната развойна дейност – маркетинг и реклама, посрещане и обслужване на гости, връзки с обществеността, тенденции за развитие, установяване на контакт с институции, от които зависи функционирането на обекта (местна власт и администрация), подбор и обучение на служители и пр.

Четвъртата стъпка е разработването на **инфраструктурата** на обекта с оглед вече установения му характер и по начин, съобразен с доброто вписване и представяне на културно-историческия ресурс. Например ако е етнографско-архитектурен комплекс на открито, трябва да се осигурят условия за неговото посещаване от групи хора – паркинг, тоалетни, адаптирана архитектурна среда, място за отдих и т.н.

С наличието на всички изброени условия (въпреки необходимостта от тяхното осъвременяване), Етѐра се утвърждава като предпочитано място за посещение на организирани туристически групи, семейства, ученици. Наличието на леглова база, възможност за хранене в Комплекса и в близост до него, а отскоро и на връзка с природен парк, разположен в непосредствена близост и с възможност за съчетаване на двата вида туризъм – еко и културен, поставя акцент върху практическата значимост на добрата инфраструктура, която спомага за цялостното въздействие на обекта. Етѐра отдава под наем заведенията за обществено хранене и голяма част от работилниците в музея. Това става след провеждане на конкурс за работилниците (като водещи фактори са предложената от майстора оферта и събеседването с него) и открит търг за заведенията за хранене. Хотелът е част от Етѐра, а цената на нощувката в него се определя от Общинския съвет (ОС) (стойността на входната такса за Музея – също).

Условията за провеждане на конкурсите и търговете се гласуват от ОС. По отношение на тези обекти представителите на Етѐра имат право на инициативи и предложения, които обаче се разглеждат от общинска комисия и в крайна сметка решенията се взимат от ОС. Липсва установена процедура, която да включва задължителното (а не само съвещателното) участие на представители на Етѐра в процеса на взимане на решения, които пряко или косвено засягат дейността на Комплекса.

Б. Вътрешна организация

На базата на наблюденията на успешните практики в дейността на Етѐра могат да се изведат и няколко общи препоръки към вътрешната организация на обекти с културно-историческа насоченост. Те могат да послужат като отправни точки при основополагането на подобна дейност, при отчитане на съответните конкретни обстоятелства.

- **Обезпеченост с квалифицирани кадри.** Те са необходими в следните сфери:

- a. Мениджмънт, маркетинг и връзки с обществеността
- b. Музейно дело (когато спецификата го изисква) – реставратор, архивист, уредник, фондохранител, музеолог, фотограф и пр.
- c. Презентиране на обекта
- d. Поддръжка на обекта – строителен техник
- e. Бюджет и стопанска дейност – самостоятелен счетоводен отдел
- f. Набиране на средства – експерт

Съвременната музеоложка теория и практика показват, че статичното представяне на културно-историческо наследство вече не е достатъчно, за да предизвика интерес от страна на посетителя. С отдалечаване на съвременните поколения от времето на създаване на това наследство, с пълната промяна в начина на живот и липсата на достатъчни усилия от страна на образованието за опознаване на традиционния бит и култура например, нараства необходимостта от компетентни служители, които да подпомогнат контакта, да осмислят престоя в едно място като Етѐра. Същото важи и за чуждестранните посетители, но е свързано с владеенето на чужди езици от страна на служителите, които ги посрещат в Комплекса. В Етѐра се правят опити за по-гъвкав подход при решаването на проблема с недостига на квалифицирани екскурзоводи – сезонна заетост и обучение на специалисти в областта на различни езици, както и на доброволци (обикновено студенти). Това е практика, която може да бъде пренесена успешно и на други места в страната.

- **Професионално развитие** на специфичната за обекта дейност – музейна, развлекателна или др. (съгласно с установените приоритети).

Важно е още веднъж да се отбележи, че именно изборът на специфична дейност влияе върху всички останали аспекти. В качеството си на музей под открито небе, Етѐра развива всички типични музейни дейности – откупки (обогатяване на музейния фонд), консервация, реставрация, фондова и експозиционна дейност и др., която от своя страна би трябвало да намира адекватен израз в структурата на бюджета. Например поддръжката на архитектурните обекти в музейната среда изисква последователна политика за перманентно инвестиране на средства в ремонтно-реставрационните дейности, при спазване на строги изисквания. Необходимостта на съвременно фондохранилище⁷ предполага изграждането на база за съхранение на движими

⁷ За целта има предоставена сграда, която обаче се нуждае от съществен ремонт и не е известно кога ще може в действителност да се използва.

паметници на културата с контрол на влажността, температурата, светлината и пр. Вече възпитаното у посетителите на Етѐра очакване за относителна „живост“ на преживяването налага и изграждането на нови обекти, разширяването и обновяването на експозициите, обогатяването на културния календар. Именно това са дейности, които трябва да бъдат приоритетно обезпечени при създаването на организационната структура на обект с подобно предназначение. Същевременно напълно основателни са опасенията, че при евентуалната промяна на статута на Комплекса⁸, точно тези характерни и специфични дейности са най-застрашени от редуциране или промяна в посока, неблагоприятна за развитието му като единствен в България музей на открито.

- **Балансирано развитие на стопанска дейност.** Този фактор се влияе най-вече от избора какъв да бъде характера на обекта – архитектурен, етнографски, музеен комплекс и/или място за туристическа атракция. Това предопределя съотношението между стопанската и останалите видове дейност.

Ако стопанската дейност се превърне във водеща за един обект като Етѐра, то това неминуемо би довело до неговото обезличаване и свеждане до туристическа атракция. Да припомним, че сред достоинства на Етѐра са именно неговата музейна и научно-проучвателна дейност, не на последно място – консервационна и реставрационна.

- **Цялостна стратегия** за развитието на обекта – маркетинг, запазена марка и приоритети (придобиване на регионална, национална и международна значимост или др.).

Тук като пример може да послужи печалният казус, свързан с опита да бъде запазена марката „Етѐр“ за нуждите на частния бизнес. Това алармира за необходимостта от изработване на цялостна маркетингова стратегия, която да се вписва в регионалния и национален брандинг. Отново с „Етѐра“, макар и косвено, е свързана примерът за неотдавна предложената като запазена марка на Габрово „котка с отрязана опашка“. Липсата на широк обществен форум за дискутиране и приемане на подобен символ вероятно ще се превърне в пречка за неговото трайно и автентично популяризиране.

⁸ Така например през 2000 г. Етѐра става публична държавна собственост, като музейната територия и сгради, вкл. занаятчийските работилници и техническите съоръжения на вода са актувани от общинска в държавна собственост. Един от резултатите е, че майсторите са откъснати от наблюдаващите ги уредници, а показването на занаятите постепенно се комерсиализира. (вж. Станчев, Ст., Колева, П.)

Друг интересен аспект е, че съгласно с Правилника за устройството и дейността Етъра се ръководи от три отделни звена: методически – от Министерство на културата и Асоциацията на европейските музеи под открито небе⁹, научно-изследователски – от Етнографския институт с музей при БАН, административно-организационно – от Кмета на община Габрово. Това на практика означава липса на съгласуваност и потенциални конфликти между трите институции, създава предпоставки за решаване на проблемите „на парче“, без дългосрочна перспектива, и при всички случаи затруднява процеса на взимане на решения и тяхното прилагане.

Не е нова и идеята¹⁰ за създаване на ръководство на музея – фондация (подобно на музей Баленберг, Швейцария) или клуб на приятелите на музея (установена и добре позната практика по света и у нас), който да съчетава обезпечаването на независимо развитие с добър и ефективен контрол върху наличните и постъпващи ресурси и тяхното целесъобразно разходване.

В. Външни фактори

Влиянието на фактори, наречени външни по отношение на организационната и функционална структура на обекта с културно-историческа или туристическа стойност трябва да бъде подчертано като особено важно. То може да предопредели основни аспекти на дейността, като бъде за тяхно ползотворно или вредно. Фактори от такъв порядък могат да бъдат:

- ✓ Законодателство (доколко съществуващата законодателна уредба подпомага подобно предприемачество, какви условия/пречки създава)

Като пример за благоприятно въздействие на законови актове може да се вземе чл. 42 от ЗДДС, според който за освободена доставка свързана с култура се смята и продажбата на билети от културни организации и институти по Закона за закрила и развитие на културата, в т.ч. и архитектурни, исторически, археологически, етнографски и музейни резервати и комплекси.

От друга страна се забелязва и негативното влияние от липсата на законово регламентиране на един специфичен за дейността на Етъра аспект. Предвид на географската локация на Комплекса, той попада в пространствено

⁹ <http://www.aeom.org/>

¹⁰ Предложение за подобно управление на Етъра е депозирано в кр. на 90-те год. на ХХ в. от Иван Ненов, общественик и кмет на гр. Габрово в периода 1991-1995 г., в качеството му на председател на ОС – Габрово, по подобие на опита, който има швейцарския музей на открито Баленберг (http://ballenberg.ch/en/Partner/Patrons_Associations).

ограничение, което не позволява следване на съвременните тенденции в развитието на музеите на открито. Комплексът няма възможност да изкупи прилежащите територии, тъй като те вече са частно владение и нерядко развиват сходна туристическа дейност, която се възползва от близостта на Музея за привличане на клиенти (в частна полза). Подходящи законодателни мерки биха позволили привилегировано положение на държавата по отношение на закупуването на тези терени, които са от безспорен обществен интерес.

Към областта на външните фактори, свързани със законовата уредба, може да се отнесе и споменатата вече потребност от координиране на усилията на различните институции, които съгласно с Правилника за устройството и дейността имат ръководни функции. С други думи необходимо е създаването на устойчив механизъм, форум за взимане на съвместни решения, който да не се влияе от промени във властта на местно и национални равнища или други политически сътресения.

✓ Политически фактор (отношения с местната власт)

Примерът с Етъра е особено показателен за важността на този фактор, поради изключителната значимост и уникален характер на обекта, с който бива припознавана¹¹ в културно отношение цялата местна община. На това място в анализа трябваше да бъдат отразени резултатите от форум процеса или предвиденото по проекта обществено обсъждане по проблемите на Комплекса. Извънредните местни избори, поради непредвидена смяна на кметската администрация обаче правят обсъждането неприложимо към настоящия момент. Това само показва, че в моменти на подобни промени, политическият фактор се откроява по своята значимост – чрез забавяне на процеса на взимане на решение до встъпване в длъжност на новия кмет, чрез потенциална промяна в приоритети.

Въпреки тези обстоятелства потърсихме мнението на общинската администрация по въпросите на настоящето изследване. Според представител на отдел "Култура" АЕК е общинска институция, която се управлява от Общината, МК и НИПК. От страна на общината той се управлява по силата на Закона за закрила и развитие на културата и Кодекса на труда. Директорът се избира за срок от една година, след проведен конкурс, чийто условията се съгласуват с МК. Музеят е второстепенен разпоредител на общински бюджет, но държавата определя какво струва издръжката на всеки служител. Смятат, че щатът е раздут по времето, когато бройките на музея са се отпускали от МК. Общината би могла да прехвърля бройки от Етъра към друга културна институция, но това би довело до

¹¹ Вж. Втора част – отговорите на анкетата с посетители на Етъра.
НФК

конфликт с музея. Музеят има собствена сметка и счетоводство, като може да разполага със средствата от стопанската си дейност (хотела, заведенията, входните такси). Ако музеят прави търг, например, винаги участва представител на общината. Музеят може да кандидатства за допълнителни средства за конкретни дейности пред общината.

Както става ясно от проведения разговор, според общинската администрация в своята дейност АЕК е самостоятелен. Панаирът на занаятите е търговска инициатива, а останалите дейности са присъщи на „друго предназначение“ на Етѐра (което не бе определено какво е). При провеждането на панаира на занаятите Общината участва с двама или трима представители в организационния комитет. Културният календар на Етѐра се смята за част от културния календар на Общината, като през месец се съгласуват. Освен това Общината чрез своята уебстраница популяризира като цяло дейността на Етѐра и отделните инициативи (има и връзка към уебстраницата на Етѐра). Гостите на Общината биват водени на Етѐра, където се запознават с историята и традициите на града. Общината подsigурява участници от побратимените градове в Панаира на занаятите. Същевременно представителите на отдела не бяха запознати с основни дейности на Етѐра като образователните програми и работата по проекти.

Цялостното впечатление е, че Общината не се меси в работата на Етѐра, но при необходимост оказва подкрепа. Етѐра не е активен в търсенето на контакт с Общината. От своя страна Общината съдейства на Етѐра, като го защитава пред МК (без да става ясно от какво и срещу какво/кого) и изисква средства за определени дейности на Етѐра. Тук проличават доста объркани взаимоотношения и липса на добра комуникация.

Друг съществен показател за липсата на активен интерес е, че общинската администрация никога не е инициирала изготвянето на оценка на дейността на АЕК и ролята му за развитието на града. Нито на една среща на представители на културни организации не е ставало въпрос за това коя организация как работи и какви за положителните/отрицателните страни в работата на дадена институция. Не се стигна до яснота и по въпроса за ролята на АЕК за развитие на културния туризъм, в привличането на туристи (липсва изследване).

- ✓ Културен фактор (наличие на местни културни организации, форуми, прояви)

Въздействието на този фактор оказва влияние върху цялостното функциониране на елементите на вътрешната организация като единна проява. С други думи той създава почвата, на която може да „вирее“ например маркетинговата стратегия на подобен обект, усилията за вписването му в регионалната представителна символика, утвърждаването му като място за посещение, обучение и отмора. Примерът с Етъра отново е красноречив – наблюдава се известно дистанциране от културния живот на Габрово. Последното свидетелство е проучването по избиране на т.нар. символ на Общината – котката с отрязана опашка¹². Предложението за избор е резултат от анализ, извършен от външна за региона маркетингова агенция и сякаш загърбва една от автентично наложилите се в последните десетилетия емблеми на региона – АЕК „Етър“. Нямаме за цел да анализираме похватите на това проучване, използваме го единствено като показател за липсата на (или нежеланието за допитване до) единен обществено-културен форум дори в рамките на една сравнително малка по територия община.

- ✓ Социално-икономически и демографски условия (например регионална демографска картина – възрастова структура на население, регионално развитие на туризма, регионален потенциал за развитие – привличане на население и пр.)

Заклучение

Настоящото изследване в рамките на проекта „Културата има значение“ (анализ на добра практика за въздействие на културата върху развитието на местната общност) имаше за цел да разгледа дейността на един емблематичен за района на гр. Габрово и за цялата страна обект с културно-историческа стойност – АЕК „Етър“. Не толкова за да разкрие нови аспекти (както вече стана ясно Етъра е проучван десетилетия наред), а за да хвърли нова светлина върху неговата значимост.

Очертаха се две основни направления, в които би могло да се търси практическото приложение на подобен анализ понастоящем и в бъдеще. От една страна това са проблемите и предизвикателствата, които са свързани със статута, дейността, необходимостта от развитие на самия Комплекс. За да придобие завършен форма подобно изследване обаче, то трябва да бъде съпроводено от широка

¹² Пак там.

обществена дискусия¹³. Тя би очертала наличието/липсата на отношение към проблемите на Етъра от страна на местната общественост и властта, би показала до каква степен това отношение е свързано с активна ангажираност и подкрепа, има ли и какви са очакванията за бъдещото развитие на Комплекса, как се обезпечават неговата функция на фактор за местното и регионално развитие. Много от основните въпроси намират в една или друга степен отговор в настоящето изследване, без това не отменя необходимостта от дискусия. Ето основните линии, които биха могли да стоят в нейната същина:

- **АЕК „Етър“ – от национална, регионална или местна значимост?** Отвѣд своята очевидност, отговорът носи със себе си и конкретни ангажименти: кой ги припознава, как се обезпечават и реализират.
- **АЕК „Етър“ – фактор за устойчиво регионално развитие.** Как се вписва в регионалната стратегия за развитие, в опитите за туристическо брандиране и изработване на символи на града и региона, запазена марка, как се промотира и утвърждава.
- **АЕК „Етър“ – съвременен музей на открито.** Какви са проблемите пред следването на съвременната теория и практика, перспективите и тенденциите на развитие.
- **Управление и процес на взимане на решения.** Съществува ли устойчив механизъм за взимане на решения, който да включва всички предвидени съгласно с Правилника за устройството и дейността институции.
- **Бюджет и набиране на средства.** Как се отразяват условията на криза върху бюджета и дейността на Комплекса, какви са алтернативните източници на средства, какъв да бъде балансът традиция/иновация при тяхното набиране.
- **Отношения и зависимости.** Подчинеността на Комплекса на различни институции спомага или пречи на дейността му, каква е ролята на местната власт и какво е необходимо, за да се оптимизират междуинституционалните отношения.

От друга страна, като второ основно направление, се наложи желанието да бъдат изведени основните елементи на добри практики, които се наблюдават в Етъра, с оглед на тяхното мултиплициране при създаването на обекти с културно-историческа

¹³ Такава бе предвидена и в рамките на проекта, но поради обстоятелства, свързани с промени в местната община, бе отложена за по-късен етап с оглед на по-добрата ефективност и възможност за участие на всички ангажирани институции.

стойност. Това доведе до описанието на четири основни стъпки към изграждането и управлението на такъв обект:

1. **Оценка** на културно-историческия ресурс с помощта на екип от специалисти в различни области, която да дава ясна представа за състоянието на обекта и възможностите за неговото развитие.
2. **Анализ** на потенциалния продукт – услуга и/или стока, от гледна точка на неговите основни характеристики, конкурентноспособност, автентичност, оригиналност и пр., както и определяне на характера на обекта (етнографски комплекс, архитектурен комплекс, туристически атракцион, място за отдих и рекреация и пр.).
3. **План** за усвояване (експлоатация) на ресурса, включващ всички необходими мерки по консервация, реставрация, адаптация на обекта, както и цялостната развойна дейност.
4. **Инфраструктура** на обекта с оглед вече установения му характер и по начин, съобразен с доброто вписване и представяне на културно-историческия ресурс.

Примерът на Етъра показва и необходимите вътрешни предпоставки за успешна дейност, които трябва да се отчитат още в ранния стадий на нейното планиране:

- Обезпеченост с **квалифицирани кадри** в следните сфери:
 - a. Мениджмънт, маркетинг и връзки с обществеността
 - b. Музейно дело (когато спецификата го изисква)
 - c. Презентиране на обекта
 - d. Поддръжка на обекта
 - e. Бюджет и стопанска дейност
 - f. Набиране на средства
- **Професионално развитие** на специфичната за обекта дейност (съгласно с установените приоритети).
- Балансирано развитие на **стопанска дейност**. Този фактор се влияе най-вече от избора какъв да бъде характера на обекта – архитектурен, етнографски, музейен комплекс и/или място за туристическа атракция. Това предопределя съотношението между стопанската и останалите видове дейност.
- **Цялостна стратегия** за развитието на обекта – маркетинг, запазена марка и приоритети (придобиване на регионална, национална, международна значимост или др.).

Приложение

Анкета №1. Насочена е към представители на местни културни институции, в т.ч. училища, читалища и др.

1. Какво според вас е Етъра?
2. В Етъра научихте най-вече за:
 - a. възрожденската архитектура
 - b. занаятите в миналото
 - c. занаятите в съвременността
 - d. българската народна култура
 - e. друго
3. Според вас Етъра е музей от:
 - a. национално значение
 - b. регионално значение
 - c. местно значение
4. Има ли според вас нужда от развитие и ако да – в каква посока:
 - a. повече музейни експозиции
 - b. повече интерактивни занимания
 - c. повече оживяване
 - d. друго
5. Според вас в Етъра:
 - a. преобладава музейната дейност
 - b. Стопанска дейност
 - c. музейната и стопанска дейност са добре балансирани
6. Според вас (моля, отбележете отговорите, които смятате за верни):
 - a. в България има и други музеи като Етъра
 - b. в България няма други музеи като Етъра
 - c. трябва да има и други музеи като Етъра
7. Какво според вас означава „традиция“?
8. Колко пъти сте посещавали Етъра:
 - a. веднъж
 - b. 1-3 пъти
 - c. повече от 5 пъти

Анкета №2. Насочена е към посетителите на АЕК „Етър“

1. Защо решихте да посетите АЕК „Етър“?
 - спонтанно решение
 - заради репутацията му
 - по препоръка
 - друго
2. Какво Ви впечатли най-много в музея?
 - уникалността на музея на открито
 - действащите работилници и водни механизми

- автентичната атмосфера
 - събитията от културния календар
 - експозициите и изложбите
 - фолклорната програма и възстановките
 - програмите в почивните дни
 - прекрасния парк и пейзаж
 - друго
3. Какво бихте искали да видите още в музея?
4. С кого сте на посещение?
- със семейството
 - със съученици/състуденти
 - с приятели
 - с роднини
 - с колеги
 - сам/а
1. Какви други забележителности на Габрово ще посетите/посетихте във Вашата разходка?
- Соколски манастир
 - Дом на хумора и сатирата
 - Национален музей на образованието
 - Регионален исторически музей
 - Планетариум
 - АИР “Боженци”
 - друго
 - никоя друга забележителност
2. Символът на Габрово, според Вас, е
- Априловската гимназия
 - Паметникът на Рачо Ковача
 - Котката с отрязана опашка
 - Етър-а
 - друго
 - нямам мнение

Анкета №3. Насочена към майсторите-занаятчии в АЕК „Етър“

1. Как си представяте бъдещето на Етъра?
2. Какво бихте запазили/променили?
3. Какво най-много ви пречи/помага в работата?
4. Според вас в Етъра повече трябва да присъства традицията/иновацията?